

Folkloristik:

Prof. Dr.
Dursun Yıldırım
Armağani

Pars Yılı
ANKARA 1998

LAYKONİK

Dr. Hasan Avni YÜKSEL*

Tarihi çok eskilere dayanan Türkiye-Polonya ilişkilerinin bütün canlılığı ile günümüzde de devam ettiğini görmekteyiz. Bu ilişkiler geçmişte çeşitli sebeplerle belirli zamanlarda sekteye uğramışsa da iki ülkenin birbirine olan güveni ve dayanışması esasta bir süreklilik göstermektedir. Polonya'da yaşayan Türklerle, Türkiye'de yaşayan Polonyalılar bu dostluk ve dayanışmanın günümüzdeki canlı örnekleridir¹.

Varşova ve Krakov Üniversitelerinde kurulmuş olan Türkoloji bölümleri, kültür ve dostluk dernekleri, Avrupa ülkelerindeki Türkoloji merkezleri içerisinde gerek eskilikleri gerekse faaliyetleri bakımından oldukça ileri seviyededir. Buralarda ve diğer akademik kuruluşlarda yapılan çalışmalar Polonyalıların Türklere olan ilgilerini ve oralarındaki Türk izlerini göstermektedir². Buna Polonya müzelerinde bol miktarda teşhir edilen Türklere ait çeşitli eşyaları, Leh diline girmiş olan Türkçe kelime ve deyimleri, yaşamakta olan ve folklorik özellik kazanmış birtakım olayları da ekleyebiliriz. Başka bir yazımızda bahsetmiş

* Hacettepe Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu Türk Dili Öğretmeni.

¹ Bugün Polonya'da iki Tatar köyü bulunmaktadır. İstanbul Polonezköy'de de Polonyalılar yaşamaktadır. Bu hususta şu çalışmalara bakılabilir: Toros, Taha, *Geçmişte Türkiye-Polonya İlişkileri*, İstanbul, 1987; Jerzy S. Latka, *Lehistan'dan Gelen Şehit*, İstanbul, 1992; Jerzy S. Latka, *Türkiye-Polonya İlişkileri*, Ankara, 1989; Jerzy S. Latka, *Polacy w Turcji (Türkiye'de Polonyalılar)*, Lubnin, 1980; Jerzy S. Latka, *Adampol-Polska Wies nad Bosforem (Polonezköy Boğaziçi Kenarında Polonya Köyü)*, Krakov, 1981; Jerzy S. Latka, *Turcja-Bibliografia Publiacji Wydanych w Polsce w Latach 1985-1987 (Türkiye-Polonya'da 1985-1987 Yılları Arasında Yayımlanmış Olan Neşriyatın Bibliyografyası)*, Krakow, 1988; İrfan Ünver Nasrattinoğlu, *Diünkü ve Bugünkü Polonya*, Ankara, 1982.

² Zajancowski, Prof. Dr. W. , "Polonya'da Türklerin Etnografya ve Folkloru ile İlgili Bibliyografya", *TFA Yıllığı*, Ankara, 1976, s. 223-224; Zajancowski, Prof. Dr. W. , "Türk Folkloru Üzerine Polonya'daki Çalışmalar", *II. Milletlerarası Folklor Kongresi Bildirileri*, C. 1, Genel Konular, Ankara, 1982, s. 329-334; Zajancowski, Prof. Dr. W. , "Polonya'da Türkoloji", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Tebliğler-2*, T.Dili ve Edebiyatı, İstanbul, 1973; Kowalski, Prof. Dr. T. , "Türk Dilinin Komşu Milletler Üzerindeki Tesiri", *Ülkü*, Ankara, 1934, s. 1-8; Yüksel, Dr. Hasan Avni, "J. S.L. ile Türk-Polonya İlişkileri Üzerine Bir Konuşma", *Türk Kültürü*, S. 347, Ankara 1992, s. 178-189; Yüksel, Dr. Hasan Avni, "Polonya'da Yapılmış Olan Yunus Emre ile İlgili Yayınları ve Çalışmaları", *Millî Kültür*, S. 84, Ankara, 1991, s. 51-54; Yüksel, Dr. Hasan Avni, "Zygmunt Abrahamowicz", *Türk Kültürü*, S. 340, Ankara, 1991; Yüksel, Dr. Hasan Avni, "Türk Halklarının İnançlarına Göre Cenaze Törenleri, Âdetleri", *Türk Kültürü*, S. 349, Ankara, 1992, s. 311-314; Yüksel, Dr. Hasan Avni, "Paskalya Türkleri", *Türk Dünyası*, C. 3, S. 10, Ankara, 1996, s. 14-21; Yüksel, Dr. Hasan Avni, "Polonya Folklorundan Örnekler", *Folkloristik: Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*, Ank., 1996, s. 166-74.

olduğumuz “Paskalya Türkleri” bunlardan biridir. Bu tören Viyana Kuşatması’ndan kaynaklanmaktadır ve üç yüz yılı aşkın bir süredir aralıksız devam etmektedir.

Bu yazımızın konusu olan **laykonik** de Türklerle ilgili tarihî bir olaydan kaynaklanmaktadır. “Ayaklı at” anlamına gelen laykonik, Polonya’nın her tarafında tanınmaktadır ve âdeta Krakov şehrinin sembolüdür. Şâir, yazar ve resamlara konu olan bu motif, günümüzde kartpostallarda, kitap, karikatür³, tablo ve biblolarla, yılın belirli bir gününde yapılan törenlerde bütün canlılığıyla yaşamaktadır.

Laykonik’in çıkışına vesile olan olayın evveliyatı 13. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Lehistan ile Osmanlı’nın teması önce Tatar Türkleri vasıtasıyla olmuştur. Lehistan içlerine kadar akınlar yapıp ganimet ve esirlerle dönen Tatarlar, asırlarca Lehistan için bir tehdit unsuru olmuştur. Bazen sulh ile bazen de mağlûbiyetle sonuçlanan bu savaşlar Tatarlar’ın Osmanlı hakimiyetine alınmasıyla sükûn bulmuştur. Ancak Türk-Tatar izleri hiçbir zaman silinmemiştir. Bunlardan bazıları yazımızın konusunda olduğu gibi günümüzde düşmanlık duygularından uzak tatlı birer folklor unsuru olarak yaşamaktadır.

Eskiden Wisva (Vistül) nehrinde sallarla taşıma yapılırdı. Şimdiki şehir merkezine yakın Zwierzyniec denilen yerde duvarcılar ve nehir işçileri yaşırdı (Burası şimdi Krakov’un bir mahallesidir). Buradaki insanlar geleneklerine oldukça bağlı idiler. Krakov geleneklerinin çoğunu burda görmek mümkündür. Laykonik ile ilgili geleneği yaratanlar da eskiden beri bu bölge insanlarıydı.

Paskalyanın ikinci gününde “Emaus” denilen bir pazar kurulur ve bütün Krakovlular orada toplanırdı. “Bożeg Ciało” denilen bayramdan (Paskalyadan kırk gün sonra) itibaren sekiz gün boyunca Zwierzyniec’den şehir merkezine bir din alayı gider ve başında Laykonik bulunurdu. Bir ara yasaklanan ve unutulan olay, 19. yüzyıldan itibaren tekrar canlandırılmaya başlanmış olup bugün de dinî alaydan ayrı olarak yapılmakta ve başında yine Laykonik bulunmaktadır.

Bazı Polonya kaynaklarına göre 13. yüzyıl sonlarında yapılan bir savaşta Zwierzyniec’de yaşayan bir nehir işçisi Tatar hanın (belki de saldıran askerin kumandanını) öldürünce Tatarlar bozulur ve kaçarlar. Bu köylü (nehir işçisi), Tatar kumandanının elbisesini giyer ve ata binerek etrafında oluşan kalabalıkla zafer şarkıları söyleyip dans ederek şehir

³ Krakov, Polonya’nın eski başkentidir ve kültür varlıkları yönünden zengindir. Varşova ise yeni başkenttir. Bu bakımdan iki şehir arasında sürekli bir rekabet vardır. Çoğu karikatürde Krakov, Laykonik ile, Varşova da ünlü pomnik (heykel) ile sembolize edilmektedir. Mizahî tenkitte Krakov zikredilince, doğu kasedilince Laykonik ile kuledeki borazancıya ok atan Tatar Türk’ü akla gelmektedir.

merkezine gelir. Halk yol boyunca onları büyük bir coşku ile karşılar, hediyeler verir. Bu olay Laykonik töreninin başlangıcı olur ve her yıl Bożeg Ciało bayramında dinî törenin ardından Rynek'e gelerek gösteri yapılır.

Söz konusu mahallede yaşayan bir işçi (bu töreni düzenleyen komite üyelerinden biri), her yıl Tatar hanı kıyafetine girer. Altında tahtadan bir at vardır ve bu at çok süslüdür. At bir askı ile tutturulur. Şahsın başında bir sarık vardır. Bu sarık süslüdür ve ucunda bir hilâl bulunur. Laykonik, iri yarı, esmer ve uzun kara sakallıdır. Kaftanı Türk ve Polonya motifleriyle, kıymetli taşlarla bezelidir. Sirtında sadağı, yanında kılıcı (yatağan) asılıdır. Elinde süslü bir hükümdarlık asâsı vardır. Bu asâ ile töreni izlemeye gelen insanlara hafifçe dokunur. Bu uğur addedilir ve kime dokunursa dileklerinin kabul olacağına, o yılı sağlıklı geçireceklerine inanılır. Memnuniyet ifadesi olarak Laykonik'in önündeki sepete para atılır. Laykonik'in elbiselerinin ağırlığının 30 kilo kadar olduğu belirtilmektedir.

Laykonik'in önünde bayraktar, arkasında ise kumandanlar, koruyucular ve çalgıcılar bulunmaktadır. Bayraktarın taşıdığı bayrak, artık Tatar bayrağı değil Polonya bayrağıdır. Üzerinde Polonya asilzâdelerine ait bir kıyafet (kontusz) bulunmaktadır. Tören alayında bulunanların bir kısmında Polonya halk kıyafetleri; diğer kısmında ise boncuklarla süslü doğulu kıyafetler vardır (daha çok Osmanlı kıyafetlerine benzetilmiştir). Orjinal kıyafetler tahrip olduğu için⁴ benzerleri yapılmıştır. 1904 yılında Stanislaw Wyspianski adlı ünlü Polonyalı ressam aslına uygun olarak bunları yeniden çizmiştir. Her yıl düzenlenen bu törenin belirli bir güzergâhı vardır. Bu güzergâh ilk günden beri hiç değişmemiştir.

Tören alayı Nowbertanki adlı manastırın papazlarını ziyaretle başlar. Papazlar dua ettikten sonra müzik eşliğinde Zwierzyniecka ve Franciskaska sokaklarından geçilir. Belediye binasının önünden belediye reisi ve erkân tarafından karşılanır. Belediye reisi Laykonik'e ilkinde olduğu gibi bahşiş verip şarap ikramında bulunur. Orada bir süre dans edildikten sonra Grodzka sokağından geçilip şehir meydanına (Rynek Clowny) gelinir. Bugün halk tarafından bilindiği ve afişlerle Laykonik'in çıkarılacağı duyurulduğundan halk yolları vaktinden önce doldurur. Herkes Laykonik'in elindeki asâ ile kendine dokunması için âdetâ birbirleriyle yarışır. Laykonik daha sonra dans ederek tören alayı ile "Hawelka" adlı tarihî lokantaya girer ve orada kendilerine şarap ikram edilir. Akşam yemeğinden sonra da tören sona erer.

⁴ Krakov Tarihî Müzesi'nde muhafaza edilmekte olan Laykonik elbiselerinin orijinali olduğu söylenmektedir.

25.06.1992 tarihinde bizzat izlediğim Laykonik töreni “1992 Krakov Kültür Günleri” dolayısıyla daha bir renkli ve zengindi. O yıl iki defa Laykonik gösterisi yapıldı. Bunlardan birincisi çocuk bayramında, ikinci ve esas olanı ise yukarıda belirttiğim tarihte oldu. Birincisi sade idi ve çocuklara yönelikti. Etrafında kumandanları, çalgıcıları yoktu. Daha çok turistik amaçlı olan bu Laykonik, seyirciler arasında ve sahnede dans etti. Esas Laykonik ise bütünüyle geleneğe uygundu. “Krakov Kültür Günleri” dolayısıyla ilâve olarak Rynek’te sahneye çıktı dans etti ve belediye reisi ile konuşup şerefe kadeh kaldırdı. Bu sırada daha çok turistlere yönelik olarak Laykonik hakkında bilgi verildi.

Bazı iddialara göre Laykonik’in tarihî bir temeli yoktur. Halk, Tatar saldırılarından bıkip usandığı için kendi hâfızasında böyle bir şey yaratmıştır. 1800’lü yıllardan itibaren bazı araştırmacılar ve gazeteciler yazdıkları çeşitli yazılarla Laykonik olayını tarihî belgelerle temellendirmeye çalışmışlardır⁵.

Laykonik töreni, önceleri Boze Cialo bayramı içerisinde yer alırken zamanla yürüyüş alayına birtakım komik unsurların girmesi yüzünden Krakov Piskoposu J. Olecknowski tarafından 1787 tarihinde yasaklanmış ve dinî törenlere katılmamıştır. Günümüzdeki Laykonik törenlerini 1898 yılından beri Krakov’da bulunan tarih ve müzelerle ilgili bir kuruluş düzenlemekte ve finanse etmektedir. Ayrıca halk da tören esnasında bağışta bulunmaktadır.

Laykonik’e atfedilen başka bir efsane de Rynek’teki Maria kilisesinde boru çalan kule bekçisi ile ilgilidir . Bu efsaneyi yazılı bir kaynakla belgelendirmemiz mümkün olmamıştır. Söz konusu kilisenin iki kulesi vardır ve bunlardan biri kısa, diğeri uzundur. Uzun kulede bir itfaiye eri her gün, her saat başı kulenin dört tarafındaki dört pencereden boru ile “ti” çekmekte ve son “ti” birden bire kesilmektedir.

Asırlar önce şehir, dışarıdan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı bu kuleden gözlenmekte idi. Yine anî bir Tatar saldırısında boru ile halkı uyaran gözcü, atlı bir Tatar askerinin yerden attığı bir okla boğazından vurulmuş ve aşağı düşüp ölmüştür. Daha sonra bu Tatar askeri yakalanmış ve sokaklarda ibret için dolaştırıldıktan sonra öldürülmüştür. İşte o gün bu gündür bir itfaiye eri uzun uzun boru çaldıktan sonra o olayı tekrar yaşayarak birden bire vurulmuş gibi boru sesini kesmektedir. Laykonik ile bu olay ne derece irtibatlıdır⁶ bilemiyoruz, ancak ilginç olanı her ikisinin de Türklerle ilgili olmasıdır.

⁵ Konstanty Majeranowski, 1820 yılında Pszczolka gazetesinde neşrettiği bir yazıda laykonikin Tatarlarla ilgili olduğunu belirterek olayın tarihî kaynaklarını ortaya koymaya çalışmıştır.

⁶ Resimlerde Laykonik ve ok atan Türk birlikte zikredilmektedir.